

УДК 658.14

О.М. Сукач, *ст. викладач*

Черкаський державний технологічний університет

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНКИ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА**

О.М. Sukach

Cherkasy State Technological University

**METHODOLOGICAL APPROACHES OF ESTIMATION
OF INTELLECTUAL CAPITAL OF ENTERPRISE**

В статье рассмотрены вопросы, касающиеся интеллектуального капитала предприятия, а именно управления им. Предложена структура интеллектуального капитала, рассмотрены его основные составные части. Отображена взаимосвязь интеллектуального капитала и его стоимости с финансовой отчетностью предприятия.

Ключевые слова: *предприятие, интеллектуальный капитал, конкурентоспособность, ресурс, баланс, собственность, управление.*

In article the considered questions concerning the intellectual capital of the enterprise, namely management of it. The offered structure of the intellectual capital, considered its main components. The interrelation of the intellectual capital and its cost with financial statements of the enterprise is displayed.

Key words: *enterprise, intellectual capital, competitiveness, resource, balance, property, management.*

Проблема та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. В умовах розвитку інформаційного суспільства вагоме місце посідають нематеріальні активи підприємства, що є результатом інтелектуальної діяльності його персоналу. Нематеріальні активи мають вартісний вираз, беруть участь у виробничо-господарській діяльності підприємства та формують його інтелектуальний капітал.

"Інтелектуальний капітал" є відносно новим поняттям, що почало поширюватись в Україні з середини 90-х р. та з поступовим переходом до ринкових умов господарювання став найважливішим фактором розвитку виробництва, визначений, насамперед, пізнаннями фахівців, які потребували їх професійної підготовки.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання суті інтелектуального капіталу в своїх роботах досліджували зарубіжні учені: Е. Брукінг, Л. Едвінсон, К. Тейлор, В. Іноземцев А. Кирєєв тощо.

Проблематиці управління ресурсами, інтелектуальним капіталом та його складовими на підприємстві присвячені праці У. Букович, В. Дресвянникова, О. Кендюхова, С. Клімова, Л. Лукичевої, М. Мариничева, О. Минченкової, І. Мойсеєнко та ін., водночас залишаються недостатньо вивченими питання їх системного взаємозв'язку.

А. Козирев і В.Макаров [6] у поняття інтелектуальний капітал включають нематеріальні активи й інтелектуальну власність, причому нематеріальні активи розглядаються у бухгалтерському змісті, і їх утримання жорстко регламентується правовими документами й бухгалтерськими стандартами, на відміну від самого поняття інтелектуальний капітал, що ніде у світі не закріплено законодавством. Е. Брукінг [1] та Л. Едвінсон [9], провідні фахівці з інтелектуального капіталу, розглядають нематеріальні активи та інтелектуальний капітал у найбільш широкому змісті як сукупність усього нематеріального, яким володіє підприємство. Поняття інтелектуальний капітал у цьому випадку збігається з поняттям нематеріальних активів і розглядається як необхідна умова конкурентоспроможності компанії.

Постановка завдання. Метою дослідження є формування концептуальних засад управління інтелектуальним капіталом підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з вирішальних факторів, що характеризує конкурентоспроможність підприємства, є практичне використання нових знань, які мають матеріальне втілення в нових технологіях і товарах. Незважаючи на різноманіття наявних способів забезпечення конкурентоспроможності підприємств на основі управління інтелектуальним капіталом, у практичній діяльності, як правило, використовується лише – скорочення податкових витрат та зростання інвестиційних можливостей у результаті збільшення амортизаційних відрахувань від вартості об'єктів інтелектуальної власності. Це зумовлено відсутністю на підприємстві простих, доступних механізмів управління інтелектуальним капіталом [5].

У сучасних реаліях розвиток і виживання підприємства в умовах «жорстокої» конкуренції все більше переміщується в сферу інтелектуального потенціалу. Інвестиційні й інноваційні проекти є, як правило, матеріальними й тому досить легко піддаються економічній оцінці.

Термін "інтелектуальний капітал підприємства", перекладається як "накопичені корисні знання", та передбачає, що інтелектуальний капітал може бути причиною розбіжності оцінки вартості підприємства за фінансовою звітністю та його реальною ринковою вартістю [2].

Поняття «інтелектуальний капітал» вперше використав у 1969 році Дж. Гелбрейт [2], але більш ґрунтовні наукові дослідження у цьому напрямі провели американські дослідники Л. Едвінсоном, М. Мелоуном [9] та Т. Стюарт [7].

У сучасній науковій літературі існує достатньо велика кількість змістовних визначень категорії «інтелектуальний капітал». Так, З. Гриліхес ототожнює «інтелектуальний капітал» з поняттям «невловимий капітал», який на його думку є «. натуральним невидимим показником, що підвищує ринкову вартість фірми і залежить від кількості наявних у неї патентів, обсягу вкладень у НД, ДКР та інших аналогічних факторів [4]». Важливо підкреслити, що фактор діючого підприємства у сучасному середовищі враховується і зв'язується з однойменним активом, і не може бути ідентифікованим.

В. Іноземцев вважає, що «інформація і знання, ці специфічні за своєю природою та формами участі у виробничому процесі чинники, в межах підприємства приймають зовнішність інтелектуального капіталу» [3]. Структура інтелектуального капіталу з позицій В. Іноземцева складається з людського капіталу, втіленого в працівників компанії у вигляді їх досвіду, знань, навичок, здібностей до нововведень, а також зі структурного капіталу, що включає патенти, ліцензії, торгові марки, організаційну структуру, бази даних, електронні мережі [3].

Найбільш точно розкрито сутність поняття «інтелектуальний капітал» Л. Едвінсоном у науковій праці «Корпоративная долгота. Навигация в экономике, основанной на знаниях», як «особливе поєднання людського капіталу (реальні і потенційні інтелектуальні здібності, а також відповідні практичні навички працівників підприємства) і структурного капіталу (складові капіталу компанії, що задаються такими специфічними факторами, як зв'язки зі споживачами, бізнес-процеси, бази даних, бренди і ІТ-системи). Це здатність трансформувати знання і нематеріальні активи у фактори, які створюють багатство (і відповідну вартість) за рахунок особливого ефекту від «примноження» людського капіталу на структурний [9].

Важливо відзначити, що більшість науковців вважають людський капітал складовою інтелектуального капіталу. Але людський капітал є основою формування інтелектуального потенціалу підприємства. Це пояснюється тим, що кожен співробітник підприємства стає носієм певних інтелектуальних ресурсів і бере участь у створенні кожного компонента капіталу.

На думку В. Гавви, Е. Божко. та О. Михайлової, людський капітал – «...це не тільки зібрана разом і навчена робоча сила, а й гарний творчий менеджмент, контракти з видатними фахівцями в тій сфері, до якої належить бізнес [4]». Людський капітал не є складовою активів компанії, і належить у вигляді формалізованих і неформалізованих знань її персоналові. Основними параметрами ефективного управління людським капіталом є: освіта співробітників, їх професійні здібності, психометричні характеристики та ін.

Узагальнюючи визначення науковців пропонуємо таку структуру інтелектуального капіталу підприємства (рис. 1).

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу підприємства

Людський капітал (human capital) втілений у працівниках підприємства або їх колективах як сукупність знань, кваліфікації та новаторства кожного з них. Підприємство, яке розглядає свій персонал як людський капітал, отримує нові можливості формування власних конкурентних переваг. Підвищення цінності людського капіталу досягається завдяки системному розвитку персоналу відповідно до корпоративних стандартів.

Структурний капітал характеризує здатність підприємства отримувати економічні вигоди від інтелектуальної власності (нематеріальних активів) та формалізованих у вигляді технологій, процедур і систем знань підприємства (інформаційні процедури, управлінські технології, система прийняття рішень, філософія і корпоративна культура компанії).

Ринковий капітал – це здатність підприємства отримувати економічну вигоду від взаємовідносин із зовнішніми контрагентами та іншими зацікавленими сторонами (лояльність і відданість клієнтів, канали збуту, партнерські угоди з постачальниками, альянси та кооперація, ліцензійні і франчайзингові угоди, бренд тощо).

Інноваційний капітал – інтелектуальна власність підприємства, що захищена юридично, комерційні таємниці тощо.

Технологічний капітал – загальна вартість системи виробничих циклів підприємства.

Значна частина інтелектуального капіталу утворюється в процесі формування людського капіталу, що належить до нестійких економічних ресурсів. Тому будь-яке підприємство прагне до нагромадження знань, умінь, навичок персоналу на стабільній основі.

Інша складова інтелектуального капіталу підприємства пов'язана зі структурним капіталом [8], який можна класифікувати за такими підходами:

- із зовнішнього боку по відношенню до підприємства – як формування й посилення привабливості іміджу підприємства з боку клієнтів та добору персоналу;
- із внутрішнього боку – як зв'язок з операційною діяльністю з виробництва продукції.

На сучасному етапі господарювання суттєвим недоліком є неможливість дати точну оцінку вартості інтелектуального капіталу підприємства з таких причин:

- по-перше, через труднощі ідентифікації й оцінки знань, умінь, навичок, досвіду співробітників підприємства;
- по-друге, вплив цих факторів на майбутній прибуток в істотній частині залежить від обраної стратегії підприємства, від зміни ринкового середовища, від ресурсів, які підприємство інвестуватиме у розвиток цих факторів;
- по-третє, через відсутність інформації від вкладень в інтелектуальний капітал, тому що ця інформація є одним з інструментів у конкурентній боротьбі підприємства й тому власність і контроль з боку підприємства за інтелектуальним капіталом досить обмежені;
- по-четверте, через те що інші власники можуть пред'явити права власності на частину інтелектуального капіталу;
- по-п'яте, через те що зусилля підприємства щодо утворенню інтелектуального капіталу призводять не лише до збільшення в складі активів підприємства, але й до можливих

зобов'язань у складі пасивів підприємства, що пов'язане з намаганнями працівників висунути свої претензії на авторські права або на інтелектуальний капітал, а також партнери й постачальники підприємства можуть пред'явити права на частину прибутку, отриманого від залучення інвестицій в інтелектуальний капітал.

Створення інтелектуального капіталу проходить чотири фази:

формування чіткої структури нематеріальних активів, що ґрунтується на відповідних облікових даних;

інвестування в розвиток людського капіталу (наращування компетентності або управління знаннями);

систематична трансформація людського капіталу в структурний, що забезпечує набагато більший і стійкий потенціал прибутку для організації;

вливання структурного капіталу із зовнішніх джерел, що забезпечує турбоефект у максимізації інтелектуального капіталу, який пов'язаний із спільним використанням та орендою нематеріального і структурного капіталу.

Основним інструментом традиційної системи управлінського обліку є бюджетування, що передбачає розрахунок собівартості, трансферне ціноутворення тощо, але фінансові показники, які використовує ця система, відображають результати раніше ухвалених рішень і не можуть адекватно відтворити процеси довгострокового стратегічного розвитку підприємства. Крім того, ці показники абсолютно не відображають оцінку інтелектуального капіталу, структурного капіталу, інноваційного капіталу, технологічного капіталу підприємства.

Отже, враховуючи викладене, можна стверджувати, що результати діяльності співробітників підприємства (створення нової продукції, оптимізація процесу виробництва тощо) мають відобразитися у балансі підприємства (табл. 1).

Таблиця 1

Структура балансу підприємства

Актив	Пасив
I. Необоротні активи	I. Власний капітал
II. Нематеріальні інтелектуальні активи	II. Інтелектуальний капітал
III. Оборотні активи	III. Забезпечення майбутніх витрат і платежів
IV. Витрати майбутніх періодів	IV. Довгострокові зобов'язання
	V. Поточні зобов'язання
	VI. Зобов'язання по інтелектуальному капіталу
	VII. Доходи майбутніх періодів
Баланс	Баланс

Для того, щоб людський капітал ефективно використовувався, необхідно не лише розширення знань працівників підприємства, відображення їх у фінансовій звітності, але здійснювати раціональне управління ним. Для чого необхідно розробити ефективний механізм управління інтелектуальним капіталом на основі таких принципів:

орієнтація на споживача: при організації освітнього процесу, необхідно враховувати потреби споживача підприємства;

лідерство керівника: формування, впровадження й успішне функціонування системи можливі тільки за повної підтримки й схвалення з боку керівництва;

залучення людей: люди – основа підприємства, вони є джерелом його діяльності, знань, інтелектуального багатства й корпоративної культури;

процесуальний підхід: одержуваний результат є більш ефективним, якщо ресурсами управляють як процесом. При цьому продукція (послуга) розуміється як результат процесу;

системний підхід: всі процеси підприємства доцільно розглядати в сукупності й взаємозв'язку;

постійне поліпшення: постійне поліпшення якості продукції або послуг і зниження цін мають стати однією із пріоритетних цілей підприємства;

підхід до прийняття рішень на основі аналізу фактів: для того, щоб будь-яке рішення на підприємстві стало ефективним, необхідно постійно логічно аналізувати всю фактичну інформацію, одержувану в ході різних процесів, що відбуваються на підприємстві;

створення взаємовигідних відносин з постачальниками.

При оцінці вартості інтелектуального капіталу також виникає низка проблем, тому що традиційні активи відображаються у фінансовій звітності за залишковою вартістю (різниця вартості придбання й нарахованої амортизації), відповідно оцінка інтелектуального капіталу (накопичені знання, навички, уміння, новації тощо) традиційним способом неможлива через те, що вартість інтелектуального капіталу в майбутньому може коливатись як у бік збільшення, так і зменшення.

В цілому необхідно відзначити, що сучасне економічне середовище є настільки нестабільним і ризикованим, що традиційні методичні інструменти, які ґрунтуються на принципах бухгалтерського обліку, є не зовсім адекватними умовам сьогодення. Не надають можливості здійснення комплексної оцінки і більшість методів визначення ефекту від використання компонентів інтелектуального капіталу матричні методи. Значна кількість факторних методів побудована на обмеженій кількості чинників впливу. До того ж, здебільшого не враховується вплив якісних показників, які, в свою чергу, суттєво визначають кінцевий результат використання інтелектуального продукту.

Враховуючи, що в сучасних реаліях існує безліч методів оцінки інтелектуального капіталу вважаємо за доцільне запропонувати підхід оцінювання інтелектуального капіталу на підприємстві, що ґрунтується на статичній та динамічній складових.

Статична складова оцінки інтелектуального капіталу має містити у собі ринкові активи (клієнтська база, бренду, позиції підприємства на ринку), людський ресурс (знання, досвід, кваліфікація персоналу), інфраструктурні активи (методи PR, інформаційні технології), організаційне знання (технології й методи організації виробничого процесу, способи комунікації з персоналом і клієнтами, корпоративна етика) та інтелектуальну власність (винаходи, корисні моделі, ноу-хау, товарні знаки тощо).

Динамічна складова реалізується з використанням когнітивної технології прийняття рішень, тобто на базі інформаційних технологій, спеціально орієнтованих на розвиток інтелектуальних можливостей людини (якість мислення фахівця, людський потенціал, людський фактор, імовірність прийняття й реалізації ефективних рішень за обмежений час). Саме в запропонованому підході реалізується основний механізм багатофакторності капіталу підприємства.

Саме цей підхід із застосуванням інформаційних технологій при формуванні й оцінці інтелектуального капіталу з огляду на динамічність його розвитку впливає на стабільність і надійність підприємства, забезпечення конкурентоспроможного виробництва в умовах економічних ризиків, дозволяє вивести підприємство на рівень випуску наукомісткої, високотехнологічної та конкурентоспроможної продукції.

Висновки. За результатами дослідження встановлено, що інтелектуальний капітал підприємства складається з людського та структурного капіталу, які не можуть функціонувати окремо. Визначено, що інтелектуальний капітал має стати складовою фінансової звітності, а його оцінювання відбуватись з позиції статичності та динамічності.

Беручи до уваги актуальність місця та ролі інтелектуального капіталу у сталому розвитку підприємства, існує доцільність здійснення подальших наукових досліджень за пропонованою проблематикою.

Список літератури

1. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал [Текст] / Э. Брукинг. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.
2. Гелбрейт Д.К. Экономические теории и цели общества [Текст] / Д.К. Гелбрейт.–М.: Прогресс, 1979. – 406 с.
3. Иноземцев В.Л. За пределами экономического общества [Текст] / В.Л. Иноземцев. – М.: Academia–Наука, 1998. – 640с.
4. Кендюхов О.В. Интеллектуальный капитал предприятия: методология та формування механізму управління: Монографія / НАН України. Ін–т економ. Промісловості; ДОНУСР. – Донецьк: ДОНУСР, 2006. – 320 с.
5. Ліманські А. Проблеми управління інтелектуальним капіталом підприємства / А. Ліманські //

- Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 5. – С. 256–261.
6. Селезнев Е.Н. Интеллектуальный потенциал – показатель состояния интеллектуального капитала и эффективности его использования. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.finman.ru/articles/2004/5/3430.html>
 7. Томас А. Стюарт. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций [Текст] / Пер. с англ. В. Ноздриной. – М.: Поколение, 2007. – 368 с.
 8. Шатраков А.Ю., Парфенова М.Я., Воропанова И.Н. Диссимметрия интеллектуального капитала предприятия. [Текст] / А.Ю.Шатраков, М.Я. Парфенова, И.Н. Воропанова. – М.: Экономика, 2007. – 176 с.
 9. Эдвинссон Л. Корпоративная долгота. Навигация в экономике, основанной на знаниях [Текст] / Л. Эдвинссон. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 248 с.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2013